

دانشگاه پیام نور
مرکز تهران جنوب

پایان نامه
برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد
رشته علوم تربیتی
گرایش تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

عنوان پایان نامه:
بررسی مضامین تربیتی، دینی و اجتماعی از دیدگاه پروین اعتصامی در اشعارش

استاد راهنما:
خانم دکتر عفت عباسی

استاد مشاور:
آقای دکتر حسین یزدانی

دانشجو:
سیده فاطمه میرصابری

آذر ماه ۱۳۹۱

دانشگاه پیام نور

بسمه تعالی

تصویب پایان نامه / رساله

پایان نامه تحت عنوان: بررسی مضامین تربیتی، دینی و اجتماعی از دیدگاه پروین اعتصامی در اشعارش.

که توسط سیده فاطمه میرصابری در مرکز تهران تهیه و به هیأت داوران ارائه گردیده است مورد تأیید می باشد.

تاریخ دفاع: نمره: درجه ارزشیابی:

اعضای هیأت داوران:

نام و نام خانوادگی هیأت داوران مرتبه علمی امضاء.

۱- خانم دکتر عفت عباسی استاد راهنما.

۲- آقای دکتر حسین یزدانی استاد مشاور.

۳- استاد داور. آقای دکتر مهران فرج‌اللهی

تقدیم:

این پژوهش را که دست رنج ماه‌ها تلاش و تحقیق اینجانب می‌باشد تقدیم می‌نمایم

به مادرم

و تمام زنان پاک‌دامن و بیدار ایران زمین.

امید است این تحقیق بتواند ایشان را در مسیر نیل به اهداف تربیتی کمک نماید.

تقدیر و تشکر

«من لم یشکر المخلوق و لم یشکر الخالق»

حمد و سپاس خداوندی را که در سایه رحمت و هدایتش موفق به اتمام این تحقیق شده‌ام. بدین وسیله، تشکر و قدردانی خود را از خانم دکتر عفت عباسی به عنوان استاد راهنما و آقای دکتر حسین یزدانی به عنوان استاد مشاور که با راهنمایی و مساعدت در انجام این تحقیق مرا یاری داده‌اند ابراز می‌دارم. همچنین از کلیه خواهران و برادرانی که در امر جمع‌آوری داده‌ها مرا یاور بوده‌اند، سپاسگزاری می‌نمایم.

آذر ۹۱- سیده فاطمه میرصابری

چکیده

آنچه نسل امروز را به تعمق در اشعار و افکار پروین اعتصامی وادار می کند، علاوه بر انگیزه‌های ملی و قومی و جنسیتی، آوای حقیقت‌جویی و عدالت‌طلبی و توصیه‌های اخلاقی و انسانی و علم‌آموزی است که از خلال شعر بی دروغ و بی نقاب شاعری صادق دیده می شود. «اعتصامی، ۱۳۵۵».

هدف محقق در این تحقیق که حاوی پنج فصل می‌باشد شناسایی اشعار پروین و نتیجه‌شگرفی که با استفاده از این اشعار که حاوی مضامین تربیتی، دینی و اجتماعی است در تربیت به خصوص در ارشاد نسل جوان می توان گرفت، است.

در این بررسی از روش تحقیق تحلیل محتوا استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق ۵۰۰۰ بیت از اشعار پروین اعتصامی بود نمونه برابر جامعه آماری است که از نظر مضامین تربیتی، اجتماعی و دینی مورد بررسی قرار گرفتند. به منظور جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات جدول استخراج اطلاعات طراحی گردید که شامل مقوله‌ها و زیر مقوله‌های مورد بررسی بوده و اعتبار و روایی آن متناسب با روش تحلیل محتوا مشخص و داده‌ها با استفاده از شاخص‌گرایی مرکزی نما و درصد فراوانی و استفاده از نظر محققان و صاحب‌نظران در این امر، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های تحقیق نشان داد از مجموع اشعاری که در این سه مضمون مورد بررسی قرار گرفتند، ۴۱ درصد مربوط به مضامین تربیتی و ۳۷ درصد مربوط به مضامین اجتماعی و ۲۲ درصد مربوط به مضامین دینی بوده است .

واژه‌های کلیدی: مضامین تربیتی، مضامین اجتماعی، مضامین دینی، دیوان پروین اعتصامی.

فهرست

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱- مقدمه ۲
- ۲-۱- تعریف مساله ۳
- ۳-۱- ضرورت انجام تحقیق ۵
- ۴-۱- اهداف تحقیق ۷
- ۵-۱- سوالات اصلی و جزئی تحقیق ۷
- ۶-۱- تعاریف نظری و عملیاتی ۸

فصل دوم: ادبیات تحقیق

- بخش اول ۱۰
- ۲- مقدمه ۱۰
- ۲-۱- زندگی نامه پروین اعتصامی ۱۱
- ۲-۲- اوضاع اجتماعی و سیاسی عصر پروین ۱۲
- ۲-۳- اوضاع اقتصادی و فرهنگی عصر پروین ۱۴
- ۲-۴- اهمیت و ضرورت تعلیم و تربیت ۱۶
- ۲-۵- اهداف تعلیم و تربیت در اسلام ۱۸
- ۲-۶- تاثیر شعر و ادب بر تربیت ۱۹
- ۲-۷- نقش شعر و ادبیات بر تربیت اجتماعی ۲۰
- ۲-۸- انقلاب مشروطیت و تأثیر آن بر شعر و شاعران فارسی ۲۱
- ۲-۹- پروین اعتصامی و اثرپذیری از اندیشه های دیگر بزرگان ۲۲

- ۲۲-۹-۱- پروین اعتصامی و اثر پذیری از اندیشه های قاسم امین، منادی آزادی در مصر.....
- ۲۳-۹-۲- پروین و اثر پذیری از ناصر خسرو.....
- ۲۴-۹-۳- پروین و اثرپذیری از نظامی.....
- ۲۴-۱۰-۲- پروین اعتصامی از نظرملک الشعراى بهار و دیگر بزرگان ادب.....
- ۲۵-۱۱-۲- صور خیال در اشعار پروین.....
- ۲۶-۱۲-۲- پروین اعتصامی در گذرگاه سنت و مدرنیته.....
- ۲۸-۱۳-۲- پروین و رمانتیسیم.....
- ۲۸-۱۴-۲- مخاطب شناسی در اشعار پروین.....
- ۲۹-۱۵-۲- واژگان.....
- ۳۰-۱۶-۲- جایگاه هویت ملی و دینی در اشعار پروین.....
- ۳۱- بخش دوم.....
- ۳۱-۱۷-۲- مضامین اشعار پروین اعتصامی.....
- ۳۱- مضامین تربیتی در اشعار پروین اعتصامی.....
- ۳۳-۱۷-۱- خدا شناسی و معرفت.....
- ۳۳-۱۷-۲- ستایش علم و دانش.....
- ۳۴-۱۷-۳- ستایش آزادگی.....
- ۳۴-۱۷-۴- ستایش اخلاص.....
- ۳۵-۱۷-۵- تسلیم در برابر قضا و قدر الهی.....
- ۳۵-۱۷-۶- ستایش علم با عمل.....
- ۳۵-۱۷-۷- عدل و انصاف.....

- ۳۵ ..... ۸-۱۷-۲ ستایش خدمت به نیازمندان
- ۳۶ ..... ۹-۱۷-۲ ستایش قناعت
- ۳۶ ..... ۱۰-۱۷-۲ صبر و شکیبایی
- ۳۷ ..... ۱۱-۱۷-۲ راستی و پاکی
- ۳۸ ..... ۱۲-۱۷-۲ تقوا و پرهیزگاری
- ۳۹ ..... ۱۳-۱۷-۲ غنیمت شمردن دم و فرصت
- ۴۰ ..... ۱۴-۱۷-۲ ستایش نیکویی و نکو نامی
- ۴۱ ..... ۱۵-۱۷-۲ همنشینی
- ۴۱ ..... ۱۶-۱۷-۲ عقل و خرد
- ۴۱ ..... ۱۷-۱۷-۲ سعی و تلاش
- ۴۲ ..... ۱۸-۱۷-۲ ستایش کسب هنر
- ۴۲ ..... ۱۹-۱۷-۲ نکوهش عیب جویی
- ۴۳ ..... ۲۰-۱۷-۲ مذمت نفس
- ۴۳ ..... ۲۱-۱۷-۲ بر حذر داشتن از روی و ریا
- ۴۴ ..... ۲۲-۱۷-۲ نکوهش آز و طمع
- ۴۴ ..... ۲۳-۱۷-۲ نکوهش جهل و نادانی
- ۴۵ ..... ۲۴-۱۷-۲ نکوهش خودبینی و خودرایی
- ۴۶ ..... ۲۵-۱۷-۲ تملق گویی دونان
- ۴۶ ..... ۲۶-۱۷-۲ نکوهش و دلبستگی به دنیا
- ۴۷ ..... ۲۷-۱۷-۲ ظلم و ستم

- ۴۷ ..... ۲-۱۷-۲۸- رشوه خواری
- ۴۷ ..... ۲-۱۷-۱۹- مهرورزی به همه ی مخلوقات
- ۴۸ ..... ۲-۱۷-۳۰- مهرورزی به ضعفا و ناتوانان
- ۴۹ ..... - مضامین اجتماعی در اشعار پروین اعتصامی
- ۴۹ ..... ۲-۱۷-۳۱- نفی ظلم و ستم
- ۵۲ ..... ۲-۱۷-۳۲- هم دردی و یگانگی با مردم
- ۵۳ ..... ۲-۱۷-۳۳- همدردی با محرومان در شعر «بی پدر»
- ۵۳ ..... ۲-۱۷-۳۴- بیان نابرابریهای اجتماعی
- ۵۳ ..... ۲-۱۷-۳۵- فریب مردم توسط دولت مردان
- ۵۴ ..... ۲-۱۷-۳۶- توجه به لایه های نهان روابط اجتماعی
- ۵۶ ..... ۲-۱۷-۳۷- دفاع از طبقه کارگر
- ۵۶ ..... - مضامین دینی در اشعار پروین اعتصامی
- ۶۰ ..... ۲-۱۷-۳۸- اشارات مستقیم
- ۶۲ ..... ۲-۱۷-۳۹- اشارات غیر مستقیم
- ۶۵ ..... ۲-۱۷-۴۰- تلمیح به سرگذشت پیامبران الهی
- ۶۵ ..... ۲-۱۷-۴۱- تجلی جمال الهی بر کوه طور به درخواست حضرت موسی (ع)
- ۶۵ ..... ۲-۱۷-۴۲- ملقب بودن آن حضرت به «کلیم الله»
- ۶۶ ..... ۲-۱۷-۴۳- تبدیل شدن عصای حضرت موسی به اژدها به اذن خدا
- ۶۶ ..... ۲-۱۷-۴۴- معجزه ید بیضاء
- ۶۶ ..... ۲-۱۷-۴۵- شکافته شدن دریای نیل به اذن خدا و عبور موسی (ع) و پیروان وی از وسط آن

- ۶۶-۱۷-۲-۶۶- خاصیت شفا بخشی پیراهن حضرت یوسف (ع) برای حضرت یعقوب (ع).....
- ۶۶-۱۷-۲-۶۷- زندانی شدن یوسف (ع) در پی تهمت ناروای زلیخا.....
- ۶۷-۱۷-۲-۶۸- گلستان شدن آتش بر ابراهیم (ع) به اذن پروردگار.....
- ۶۷-۱۷-۲-۶۹- توحید.....
- ۶۸-۱۷-۲-۷۰- شرک.....
- ۶۹-۱۷-۲-۷۱- قضا و قدر.....
- ۷۰-۱۷-۲-۷۲- ابلیس و پیروی از آن.....
- ۷۳-۱۷-۲-۷۳- عدل.....
- ۷۴-۱۷-۲-۷۴- نبوت.....
- ۷۵-۱۷-۲-۷۵- معاد.....
- ۷۷-۱۷-۲-۷۶- ید بیضا.....
- ۷۸-۱۷-۲-۷۷- دزد و دربان.....
- ۷۹-۱۷-۲-۷۸- قربانی کردن حضرت اسماعیل (ع).....
- ۷۹-۱۷-۲-۷۹- عروج حضرت عیسی به آسمان.....
- ۷۹-۱۷-۲-۸۰- توفان نوح.....
- ۸۰-۱۷-۲-۸۱- تسلط سلیمان (ع) بر دیوان و اجنه.....
- ۸۰-۱۷-۲-۸۲- انگشتری سلیمان (ع) و تکیه زدن دیو بر مسند حکومت وی بواسطه ربودن انگشتر.....
- ۸۱-۲-۱۸- پیشینه تحقیق.....
- ۸۳-۲-۱۹- مقایسه یافته های تحقیق محقق با دیگر محققان در زمینه موضوع تحقیق.....

فصل سوم: روش شناسی تحقیق

۱-۳-۱	مقدمه	۸۵
۲-۳-۲	روش تحقیق	۸۵
۳-۳-۳	روش تحلیل محتوا	۸۶
۴-۳-۴	خصوصیات و ویژگیهای تجزیه و تحلیل محتوا	۸۶
۵-۳-۵	مراحل تحلیل محتوا	۸۶
۶-۳-۶	جامعه آماری و نمونه	۸۶
۷-۳-۷	روش و ابزار گردآوری اطلاعات	۸۷
۸-۳-۸	سنجش روایی ابزار	۸۸
۹-۳-۹	اعتبار ابزار	۸۸
۱۰-۳-۱۰	روش های تجزیه و تحلیل اطلاعات	۸۸

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها

۱-۴-۱	مقدمه	۹۱
۳-۴-۳	بررسی داده های مربوط به سوال اول تحقیق	۹۳
۴-۴-۴	بررسی داده های مربوط به سوال دوم تحقیق	۹۶
۵-۴-۵	بررسی داده های مربوط به سوال سوم تحقیق	۹۹

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۱-۵-۱	مقدمه	۱۰۵
۲-۵-۲	بحث و نتیجه گیری	۱۰۵
۱-۲-۵-۱	سوال اول تحقیق	۱۰۵
۲-۲-۵-۲	سوال دوم تحقیق	۱۰۶

۱۰۷ ..... ۵-۲-۳- سوال سوم تحقیق

۱۱۰ ..... پیشنهادها

۱۱۱ ..... محدودیت ها

۱۱۲ ..... فهرست منابع

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول شماره ۱-۳: جدول جمع آوری داده ها با توجه به مقوله ها و زیر مقوله ها	۸۷
جدول شماره ۴-۱: توزیع فراوانی و درصد فراوانی اشعار پروین اعتصامی به تفکیک مضامین تربیتی، اجتماعی و دینی	۹۱
جدول شماره ۴-۲: توزیع فراوانی و درصد فراوانی اشعار پروین اعتصامی به تفکیک مقوله ها و زیر مقوله های مضامین تربیتی	۹۳
جدول شماره ۴-۳: توزیع فراوانی و درصد فراوانی اشعار پروین اعتصامی به تفکیک مقوله ها و زیر مقوله های مضامین اجتماعی	۹۷
جدول شماره ۴-۴: توزیع فراوانی و درصد فراوانی اشعار پروین اعتصامی به تفکیک مقوله ها و زیر مقوله های مضامین دینی	۱۰۰
جدول شماره ۴-۵: توزیع فراوانی و درصد فراوانی جمع بندی داده های بدست آمده اشعار پروین اعتصامی	۱۰۳

فهرست نمودار

عنوان	صفحه
نمودار ۱-۴: توزیع توزیع فراوانی و درصد فراوانی اشعار پروین اعتصامی به تفکیک مضامین تربیتی، اجتماعی و دینی.....	۹۱
نمودار ۲-۴: توزیع فراوانی و درصد فراوانی اشعار پروین اعتصامی به تفکیک مقوله ها و زیر مقوله های مضامین تربیتی.....	۹۵
نمودار ۳-۴: تربیت اجتماعی.....	۹۵
نمودار ۴-۴: تربیت فردی.....	۹۶
نمودار ۵-۴: توزیع فراوانی و درصد فراوانی اشعار پروین اعتصامی به تفکیک مقوله ها و زیر مقوله های مضامین اجتماعی.....	۹۸
نمودار ۶-۴: اندیشه های اجتماعی.....	۹۸
نمودار ۷-۴: باورهای فردی.....	۹۹
نمودار ۸-۴: توزیع فراوانی و درصد فراوانی اشعار پروین اعتصامی به تفکیک مقوله ها و زیر مقوله های مضامین دینی.....	۱۰۰
نمودار ۹-۴: اعتقادی.....	۱۰۱
نمودار ۱۰-۴: اخلاقی.....	۱۰۲
نمودار ۱۱-۴: مفاهیم قرآنی.....	۱۰۲

فصل اول

کلیات تحقیق

۱- مقدمه

شعر از اصیل‌ترین آفریده‌های انسانی است که از ارزش والایی برخوردار است و هنرمند به ویژه شاعر، جهان را برای دیگران روشن‌تر و پر معناتر می‌سازد و با احساس، عواطف و خیال خود، دنیاها را به انسان‌ها عرضه می‌کند. حتی آنچه را که بارها دیده و احساس کرده‌ایم، به گونه‌ای به ما می‌نمایاند که گویی هرگز آن را ندیده‌ایم، از اینجاست که می‌گویند: «تولد یک ادیب بزرگ، تولد جهانی تازه و بزرگ است، زیرا وی نمونه‌ای از هستی و زندگی را که انسان پیش‌تر آن را ندیده است به نمایش می‌گذارد» (سید قطب، ۱۹۹۰).

ولادت «حکیم بانوی شعر ایرانی» که در اسفند ۱۲۸۵ در تبریز بوده است نیز تولد دنیایی نو در شعر و ادب فارسی جهت حضور فعال‌تر زنان در صحنه اجتماع و دنیای هنر و ادب و هم‌چنین بیان آشکارتر دردهای اجتماع می‌باشد با توجه به این مهم محقق در صدد است که در این نوشتار خواننده را بیشتر با شخصیت و تفکر پروین آشنا سازد و به بیان نکات اجتماعی، دینی و تربیتی مورد نظر در اشعارش بپردازد.

محیط اجتماعی و زندگانی پروین در آن روزگار با محیط اجتماعی امروز ایران تفاوت‌های بسیاری داشت. پروین با فرهنگ عصر تبریز تربیت شد و اصولاً حضور زن در اجتماع آن عصر بیشتر به خواب و رویایی تعبیر ناشدنی شباهت داشت. ولی پروین ادبیات فارسی و عربی را در نزد پدر دانشمندش مرحوم یوسف اعتصامی آموخت و از کودکی در محفل دانشمندان که در خانه پدرش منعقد می‌شد شرکت داشته و از هر خرمی خوشه‌ای برچیده بود پدر با آوردن معلم خصوصی پروین را دختر صاحب کمال و تحصیل کرده بار آورد. پروین شاید نخستین زنی باشد که فاصله ارزش‌های اجتماعی «زن و مرد» را از بین برد و ثابت کرد که «هنر، ادبیات سیاست» در انحصار مرد نیست.

سمند عمر چو آغاز بد عنانی کرد گهیش مرد و زمانی زن، عنان گرفت

(چاووش، اکبری، ۱۳۷۷)

پروین در دامان پدری اهل فضل نشو و نما یافت، از جوانی به سرودن شعر پرداخت، در حالی که هنوز جوان بود به منزلگاه جاوید شتافت. پروین از خود دفتر شعری باقی گذاشته است که بیش از پنج هزار بیت شعر دارد و مجموعه‌ای از قصاید، غزل‌ها، مقطعات، مثنوی‌ها و ترکیب‌واژه‌هاست که مضمون غالب آنها موضوعات اجتماعی و اخلاقی و تعلیمی است که غالباً با روشنگری او در آمیخته است. (آرین پور، ۱۳۷۹).

برای پژوهنده ای که در صدد شناخت زوایایی از شخصیت پروین برآمده باشد، دو مأخذ اساسی در دست است: یکی قضاوت‌های آشنایان و معاصران وی که از آن‌ها می‌توان برخی خلیقات این شخصیت برجسته ادبی معاصر را دریافت و دیگر آثاری که از خود شاعر به جای مانده است که بررسی دیوان اشعار پروین بهترین شیوه شناخت افکار، اندیشه‌ها، احساسات و عواطف و عناصر اصلی تشکیل دهنده و شگردهای هنری و موفقیتش می‌باشد. (اعتصامی، ابولفتح، ۱، ۱۳۵۵).

پروین در خانواده ای پا به عرصه وجود نهاد که گرچه ثروتمند نبود لکن برای زندگی مرفه فرزندان و تعلیم و تربیت صحیح آنان هیچ مضایقه نکردند. وی در محیطی آرام، آراسته به ادب، اخلاق و تقوی رشد یافت. «سراینده عمیق ترین دردهای انسانی» هیچگاه غمناک نبود، برعکس، همانگونه که استاد سعید نفیسی نوشته اند، همیشه قیافه ای بسیار آرام داشت، با ثانی و وقار خاص جواب می‌داد و می‌نگریست. (نقیبی، ۱، ۱۳۴۱).

اکنون که دغدغه نسل جدید، آشنایی با هویت واقعی خویش است، در این راستا تکریم و پاسداشت بزرگان و مفاخر ایران اسلامی و تحلیل آراء و اندیشه‌های فرهیختگان نقشی بسیار مهم و ماندگار ایفاء می‌نماید پروین اعتصامی از بزرگترین شاعران زن ایرانی و یکی از سخنوران نامی معاصر است. بررسی دیوان اشعار پروین بهترین شیوه شناخت افکار، اندیشه‌ها، احساسات و عواطف او و همچنین بهترین راه برای دریافتن رمز موفقیت او در جذب مخاطبان است.

۱-۲- تعریف مساله

پرداختن به مسائل گوناگون اجتماعی و پرده برداشتن از بسیاری از نابسامانی‌های حاکم بر جامعه و بیان درد و رنج‌های بی‌شمار برخی طبقات اجتماعی در قالب‌های سنتی شعر فارسی همان چیزی است که بر شعر پروین جان می‌بخشد. (شمیم داری، ۱۳۷۶).

شعر پروین از نظر عاطفی، صمیمی و تأثیر گذار است. او کشوری آباد می‌خواهد و مردمی که از فقر و محرومیت و ظلم و ستم آزادند و بهره‌مند از موهبت علم و عرفان. آرمان پروین آرمان هنری و جهانی است. فرهنگ زن ایرانی در عصر پروین، فرهنگی صد در صد اسلامی است و پروین با توجه به این اعتقادات، زنان را از پیروی مد و وابستگی به تجملات و می‌دارد و مایه مباهات وی را علم می‌داند و در حریم خانواده زن را «فرشته انس» می‌خواند. (اعتصامی، ابولفتح، ۱۳۵۵).

حضور پروین در عرصه شعر و شاعری دریچه تازه ای را به روی زنان هنرمند گشود. گویی آنان بعد از قرن‌ها توانستند با اتکا بر جایگاه بلند و مردم‌پسند او، مجوز و مجال برای بیان احساسات، عواطف، آرزو‌ها، دغدغه‌ها و... خود بیابند و کثرت شاعران بعد از او نیز شاید گواه این ادعا باشد.

به هر حال از آنجا که پروین مضامین و موضوعات تازه ای را با لطافت و ظرافت و دقت خاص زنانه خویش آورده، با این قریحه و استعداد و توانایی به قول «مرحوم بهار» از نوادر و شایسته هزاران تحسین است. وی نه تنها سر سلسله شاعران زن بلکه یکی از بزرگترین شاعران ایران به شمار می آید. (یوسفی، ۱۳۷۰).

وی آرزوی رهایی انسان را از قید و بند جهل و نادانی با آراستگی به فضل و دانش در دل می-پروراند. چنانکه در جشن فارغ التحصیلی در خطابه خویش چنین ایراد می کند: «جهل» بیماری و نسخه شفا بخش آن «بیداری» ملل شرق از خواب قرون است.

پروین حماسه زن را به عرفان عاطفی زن تبدیل کرده است. بیشتر اهتمام او متوجه نمایش روح عرفانی و عاطفی زن است. وی همچنین زنان را به صبر، سعی و تلاش، رعایت عفت و حجاب و حیا، توجه به اقتصاد خانواده، هنر و مهر و محبت مادری تشویق می کند.

چو مهر، گر نمی تافت زن به کوه وجود نداشت گوهری عشق، گوهر اندر کان «رادپور، ۱۳۷۷».

پروین را همه با قطعاتش می شناسند. قطعه از قالب هایی است که از قدیم با ادبیات تعلیمی پیوند خورده است و برای پند و اندرز مناسب است. پروین با استفاده از این قالب که بیشتر به شکل مناظره بیان شده و دیگر قالب های شعری، به شکلی موفق به طرح مسائل دینی، تربیتی و اجتماعی در زوایای مختلف در دیوان شعرش پرداخته است، به عنوان مثال، شاعر اصول اعتقادی و بنیادی دینی را به شکلی زیبا در قالب شعر به مردم متذکر می شود. او نفی شرک و دوری از شیطان را با کلامی آهنگین؛

اندر آن دل که خدا حاکم و سلطان شد دیگر آن دل نشود جای کسی دیگر

دعوت به توحید و خداپرستی می کند و یا با یاد آوری اینکه دنیا محل گذر است و از فرصت ها باید استفاده کرد، معاد و جزای الهی را متذکر می شود. شاعر در طول اشعارش بارها به آیات قرآنی اشاره کرده و از انسان خواسته که از نعمت های الهی به خوبی استفاده کند و ارزش هایی چون ادب، حیا، زهد، صداقت، نیکوکاری و... را از یاد نبرد همچنین پروین با اشعاری که در آن ها به مضامینی چون سیمای فقر مردم، رشوه خواری، نوع دوستی، اتحاد، شایسته سالاری، فراگیری علم و صنعت، مفساد اجتماعی، استبداد و... اشاره کرده، افکار اجتماعی را در مردم بیدارتر می کند.

لازم به ذکر است تعلیم و تربیتی که پروین مردم را بدان دعوت می کند بر پایه ی تربیت اسلامی و عرفانی است و زندگی ای را که وی ترسیم می کند بر پایه توحید و معرفت و عدالت اجتماعی است. او بارها بر مفاهیم تربیتی- ای چون ستایش علم، آزادگی، اخلاص، درستکاری، تلاش، کسب هنر، مذمت نفس و آز و خودپسندی و دقت بر انتخاب هم نشین مناسب تأکید کرده است.

هر که با پاک دلان صبح و مسایی دارد دلش از پرتو اسرار صفایی دارد (عقیقی، ۱۳۷۸).

محقق در این تحقیق در صدد بر آمد به این سوالات پاسخ دهد که در آثار پروین اعتصامی مضامین اجتماعی، تربیتی و دینی با متغیرهایی مانند نفی ظلم، همدردی، ادب، علم آموزی، خدا شناسی و..... چگونه جلوه گر شده، و از این طریق به افکار و مضامین شعری وی دسترسی پیدا کند، و تاثیر استفاده از این مضامین شعری را در راه رسیدن به بعضی از اهداف تربیتی برای خواننده روشن کند.

۱-۳- ضرورت انجام تحقیق

در عصری که هر قوم یا ملتی می کوشد تا در عرصه جهانی به گونه ای خود را مطرح کند و عرض اندام نماید، برای ایرانی چه چیزی برای گردن افراشتن و مباهات کردن نیکوتر از فرهنگ غنی ای است که حاصل قرن ها تلاش و کوشش مردم این سرزمین است. فرهنگ ایرانی با همه تنوعی که دارد بزرگترین پشتوانه ای است که به اتکای آن می توان با قوت سخن گفت و حتی در برابر اندیشه های بیمار ایستاد، بر هیچ کس پوشیده نیست که در ایران پس از اسلام، ادبیات به ویژه انواع آثار شعری بخش قابل توجهی از دست آوردهای فرهنگی محسوب شده است. (زرین کوب، ۱۳۷۳).

ادبیات و «شعر» یکی از منابع قوی در ایجاد فرهنگ سازندگی است. شعر سازنده، پیام روشنی از تلاش و امید دارد حتی روانشناسان آموزشی معتقدند که شعر به لحاظ لطافت و جذابیت می تواند به عنوان عامل و ابزاری موثر در یادگیری مورد استفاده قرار گیرد و هم چنین در زندگی روزمره آن گاه که ناراحتی های متعدد و غم ها و حسرت ها و مشکلاتی که انسان ها را خسته و ملول و ناامید می سازد آنطور که انگار هیچ امیدی به آینده و اصلاح امور ندارد. در چنین شرایطی شعر یک شاعر متعهد و درد آشنا می تواند نامیدی را بزدايد و به جای آن بذر امید و باور بفشانند، حتی در زمینه دین و اخلاق و مذهب، اشعار شاعران متعهد نقش بزرگی در ایجاد احساس مسئولیت در برابر باورهای مذهبی، ارزش های اخلاقی، دینی و تجسم روشن تر از حوادث زندگی ائمه، چون واقعه عاشورا و... ایجاد کند. امامان هم بر استفاده تربیتی از شعر تاکید کرده اند چنان که توصیه های امام صادق (ع) بر آموختن اشعار عبدی به فرزندان از آن جهت که شعرش سرشار از معارف مربوط به خاندان رسالت و نکات تربیتی است، نمونه ای از اهمیت نقش تربیتی شعر است.

نگاهی به سیر تحول تاریخ ادبیات ایران از عصر رودکی تا امروز گویای این واقعیت است که ذوق ایرانی در هر دوره ای با هنر و به ویژه شعر انس داشته است و در هر عصری ستارگان پر